

סימן ו'

שיטת הרמב"ם בשטרות (ג ע"א)**א. ארבע שיטות ראשונים בתוקפו של שטר**

הגמרא בפ"ק דגיטין (ג ע"א) אומרת, ששליח נאמן לבדו לומר שהגט נכתב ונחתם בפניו. ואף שבכל התורה כולה צריך שני עדים, בשטרות נחשבים העדים החתומים בתור עדים על תוכן השטר; "דאמר ר"ל עדים החתומים על השטר – נעשו כמי שנחקרה עדותן בב"ד", ורק מדרבנן יש צורך בשני עדים לקיים את השטר. וכיון שהצורך בקיום הוא תקנת חכמים בלבד – לכן בגיטין לא דרשו עדי קיום, כדי שלא להרבות נשים עגונות: "הכא משום עיגונא אקילו בה רבנן" (שם).

מסוגיא זו נראה, שתוקפו של שטר הוא מן התורה.

אך מקשים הראשונים: איך ייתכן ששטר מועיל, הא קי"ל שעדות מפי הכתב פסולה, ובלשון חז"ל: "מפיהם – ולא מפי כתבם" (גיטין ע"א וע"ד)? ונאמרו ונשנו בזה ד' שיטות בראשונים (הובאו דבריהם בקצה"ח סימן כח סק"ו):

א. רש"י ובעל המאור (יבמות ט ע"א מדפי הרי"ף) מסבירים שכיון שאין כותבין את השטר אלא מדעת המתחייב לא הוי עדות מפי כתבם של העדים, אלא הודאה מפי כתבו של המתחייב.

ב. רמב"ן (כתובות כ ע"א ד"ה "ור"ח") מסביר ששטר הוא מיוחד, וכל עוד הדברים נכתבים בנוסח שטר, הרי הם נחשבים כעדות, ואדרבה, נחשב כאילו נחקרה עדותן בב"ד. 'מפיהם ולא מפי כתבם' שייך רק בעדות כתובה שלא בתורת שטר.

ג. רבינו תם (בתוס', יבמות לא ע"ב ד"ה "דחזו", וב"ב מ ע"א ד"ה "מחאה") מעמיד את כל הדין של 'מפי כתבם' רק במי שאינו ראוי להשמיע את עדותו בב"ד, כגון אילם. אולם מי שיכול להגיד עדות בפה אין חסרון של 'מפי כתבם', בדומה לכלל הנהוג: "כל הראוי לבילה – אין בילה מעכבת בו" (קידושין כה ע"א).

ד. הרמב"ם (פ"ג מהל' עדות ה"ד) נוקט ששטר הוא רק מדברי סופרים, וד"ל: "דין תורה שאין מקבלין עדות, לא בדיני ממונות ולא בדיני נפשות, אלא מפי העדים, שנאמר: "על פי שְׁנַיִם עֲדִים" (דברים יט, טו) – מפיהם, ולא מכתב ידן. אבל מדברי סופרים, שחותכין דיני ממונות בעדות שבשטר אף על פי שאין העדים קיימים, כדי שלא תנעול דלת בפני לוי. ואין דנין בעדות שבשטר בדיני קנסות ואין צריך לומר במכות ובגלות – אלא מפיהן ולא מכתב ידן".

ב. ביאור שיטת הרמב"ם ע"פ רש"י

והנה, שיטת הרמב"ם, שתוקפו של שטר רק מדרבנן, תמוהה מאד מסוגיין, שהרי מבואר בגמרא שמדאורייתא העדות שבגט נחשבת עדות (ומאחר שמהתורה הגט תקף – חכמים יכלו להקל בקיום השטר). אך לפי הרמב"ם שמדאורייתא אין מושג של שטר, כיצד חכמים יכולים להקל ולהצריך עד אחד בלבד ל"דבר שבערווה"?

ונראה לומר, שיש כאן שני נושאים נפרדים: הסיבה שעדות בכתב לא מתקבלת (וממילא שטר לא מועיל) לפי הרמב"ם, היא בגלל "חשש משקר": כאשר עד שולח את תוכן עדותו בכתב, קיים חשש גדול יותר לשקר מאשר כשהוא עומד ומעיד מול בית-הדין. אך, תקנת חכמים לקיים את השטר נובעת מחשש שמא מדובר בזיוף של חתימות העדים.

אם כן, נוכל להסביר שהגמרא התייחסה רק לחשש הזיוף, ומאחר שהתורה לא חששה לזיוף החתימות חכמים יכלו להקל ולקיים את הגט בעד אחד מפני העגונות. לפי הסבר זה מעבר לבעיית קיום השטר הנידון בגמרא, השטר אינו נאמן מן התורה מאחר שהוא בעצם עדות בכתב: 'מפיהם ולא מפי כתבם' לפי שיטת הרמב"ם.

אמנם נותרנו בקושיה על שיטת הרמב"ם - מה נפקא מינה מכל סוגיית הזיוף, אם הגט פסול מדאורייתא מדין עדות שבכתב?

ועוד יש להקשות, שהגמ' אומרת שלא חוששים לזיוף במילים "נעשו כמי שנחקרה עדותן בב"ד", ולפי הרמב"ם לא שייך לומר ש'נחקרה העדות בב"ד' אם מדאורייתא השטר פסול.

אך קשה גם על עיקר דברי הגמרא: איך מובן מכך שחתימות בשטר "נעשו כמי שנחקרה עדותן בב"ד" שאין חשש לזיוף?

מפירוש רש"י (ג ע"א, ד"ה "נעשה"), נראה שהרגיש בקושיה האחרונה, ולכן הסביר שהחתימות הרי הם כעדות שנחקרה בב"ד משום "דלא חציף איניש לזיופי". כלומר, מכך שנאמר על חתימות בשטר שהם "נעשו כמי שנחקרה עדותן בב"ד" אפשר ללמוד שלא חוששים לזיוף, אך הגמרא לא מנמקת מדוע לא חוששים לזיוף אלא רק מביאה מימרא שמוכיחה כן.

אך נראה שרוב שריא גאון חולק על רש"י בהבנת הגמרא. רב שריא גאון (מובא בקצה"ח סי' ס"ה) מחדש שדווקא בחתימות עדים אומרים 'נחקרה', אך המוציא כתב ידו צריך קיום מן התורה.

ומניין למד חילוק זה? נראה, שהוא למד את הגמ' דלא כרש"י, אלא למד שרק בגלל ש'נחקרה' לא חוששים לזיוף, וממילא בכת"י שאין 'נחקרה', כי אין עדים – חוששים לזיוף.

ולפי דבריו, הדרא קושיא לדוכתה – מה הקשר בין 'נחקרה' לבין חשש זיוף?

ג. יסוד קבלת עדים כראיה

נראה לומר יסוד בנאמנות העדים, שבגלל שהתורה סמכה על העדים לא דוחים דבריהם בגלל חששות בעלמא. התורה בחרה לסמוך על שני עדים כראיה על אף האפשרות שהם משקרים, ולכן אנו נקבל עדות של שני עדים כראיה גם אם ניתן להעלות חששות אחרים, כמו שזייפו את חתימתם, כל עוד אין ראיות מוצקות לחששות (אזי ניתן לפסול את העדות).

וראיה ליסוד זה, ניתן להביא מתוספות במסכת בבא מציעא.

המשנה (ב"מ ב ע"א) אומרת שאם שניים מתווכחים על בעלות טלית – כל אחד נשבע ונוטל חציה. ומבאר הגמרא שמשביעים אותם כדי שלא יהא כל אחד ואחד תוקף טליתו של חברו. אולם בהמשך (ו ע"א) מקשה הגמ', איך סומכים על שבועות של שני הצדדים בסכסוך ממוני בו אחד כנראה משקר – "מיגו דחשיד אממונא חשיד אשבועתא!?" ומתרץ אביי: "חיישינן שמא ספק מלוה ישנה יש לו עליו". כלומר, הוא אינו חשוד כלל שמשקר ומנסה לגנוב ממון, כי תולים שחוטף בגלל סכסוך ישן שהיה לו עם בעל הטלית.

והקשו **תוספות** (שם ה ע"ב, ד"ה "דחשיד"): אם כן, למה גזלן פסול לעדות, ולא אומרים שהיה לו חוב ישן אצל הנגזל? הרי בכל עבירה ממונית ניתן להעלות אפשרויות ורעיונות ולהצדיק את מעשיו של כל גזלן!?

ומתרצים, שכאשר יש **עדים שגזל** לא תולים שמא יש לו חוב ישן, ולא ממציאם אפשרויות לא מבוססות כדי להצדיק אותו בניגוד לעדות. אמנם בטלית, שאין **עדים שגזל**, כשאנו מנתחים את המציאות ונראה שמישהו משקר וגונב – עלינו להתחשב באפשרויות השונות ואולי יש לצד אחד חוב ישן לחברו, ולכן הם רבים על הטלית.

מהו בעצם המקור לחילוק הזה? למה בדיון שאין בו עדים אנו מנתחים את כל האפשרויות ואילו כשיש עדות סומכים עליה למרות שיש אפשרות שמסיבות נוספות העדות כלל לא רלוונטית?

כנראה שכאשר יש עדים לא דוחים דבריהם בקלות. אם נתחשב בכל מיני אפשרויות כגון ב"מלוה ישנה" וכד' לא נוכל לסמוך כלל על עדים. נמצא שכשהתורה אומרת לסמוך על עדים בתור ראיה, היא אומרת לסמוך על טענתם מבלי צורך להתמודד עם

חששות שאין להם סוף, ורק אם יש טענה מוכחת ניתן לפסול את העדות. אפשר לומר, שחלק מגזרת הכתוב לסמוך על העדים, כוללת שלא מתחשבים בחששות כגון "שהיה לו מלווה ישנה עלי".

ד. ביאור שיטת הרמב"ם

ולפי מה שנתבאר, ניתן ליישב את הקושיא על הרמב"ם מסוגייתנו.

מצד החשש שמא משקרים ('מפי כתבם') – השטר פסול מן התורה וכשר מדברי חכמים. אך מצד החשש של הזיוף הדין הפוך; מן התורה השטר כשר, אך חכמים פסלו. ונפקא מינה בזה שפסלו חכמים שטר שאינו מקוים, ששטר בכתב ידו שאין לחשוש בו למזויף, דלא חציף איניש לזיופי, ואין לחוש ל"מפי כתבם", כי האדם על עצמו נאמן, יהיה כשר מן התורה.

אמנם, גבי גט יוצא כאן דבר חידוש. אנו לא מחברים את החששות ואומרים שבסופו של דבר השטר פסול מן התורה ואי אפשר לסמוך על עד אחד, אלא מסתכלים על כל חשש בנפרד. ונראה להביא ראיה לכך, מהגמרא ביבמות. הגמרא ביבמות (קא ע"א) אומרת שאדם שטבע במים שאין להם סוף מדאורייתא אשתו יכולה להינשא, אך חכמים אסרו עליה להינשא לכתחילה, שמא עלה מהעבר השני, אך אם נישאת – לא תצא.

ונסתפקו האחרונים, האם גם כאשר עד אחד בלבד ראה שהוא טבע, לא תצא אם נישאת. ושורש הספק הוא, שמדאורייתא עד אחד פסול, רק חכמים הקלו להאמינו בעדות על מיתת הבעל משום עיגונא, ויוצא, שאין לנו בכלל עדות: מדאורייתא אין עדות כי הוא הולך בדד, ומדרבנן אין עדות כי חכמים חששו שמא יעלה מהעבר השני. ומביאים האחרונים ראיה, שגם בכה"ג אם נישאת לא תצא. ומוכח שדנים על כל פרט בפני עצמו, שמצד עד אחד חכמים הכשירו, ומצד מים שאין להם סוף התורה הכשירה. ואף אנו נאמר כן בנדון דידן. מצד חשש הזיוף התורה הכשירה וחכמים פסלו, ומצד חשש השקר התורה פסלה וחכמים הכשירו.

עכ"פ, בעיקר הקושיא על הרמב"ם מסוגיין, מתרץ הגר"ח מבריסק (פ"ג מהל' עדות ה"ד) תירוץ אחר: כל מה שהרמב"ם חידש ששטר הוא רק מדברי סופרים, נאמר רק בשטרי ראיה, כי שטר ראיה אינו מחיל שום דבר, לכן אין בו דין מיוחד שעדים נאמנים. אך שטר קנין, כמו גט, שהוא עצמו מחיל את הגירושין, גם הרמב"ם מודה שתוקפו הוא מן התורה.